

УДК 911.3

[https://doi.org/10.18524/2303-9914.2025.1\(46\).332360](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2025.1(46).332360)

К. В. Коломієць¹, канд. геогр. наук, доцент

О. О. Бондаренко², аспірант

І. О. Романіщук³, аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра економічної та соціальної географії і туризму,
пров. Шампанський, 2, м. Одеса, 65015, Україна

¹kolomiyets@onu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-1433-6966>

²bondarenko.sasha@stud.onu.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0008-9171-6157>

³romanishchuk.ihor@stud.onu.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0004-3879-2362>

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ДЕМОГРАФІЧНОГО ФАКТОРА НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню впливу демографічних показників на розвиток сільського туризму в розрізі територіальних громад та адміністративних районів. На основі співставлення показників щільності сільського населення та інтенсивності депопуляції, адміністративно-територіального поділу, розміщення етнокультурних та природних об'єктів, рівня антропогенно-техногенного навантаження виділено типи субрегіональних однорідних одиниць з розвитку сільського туризму.

Ключові слова: сільський туризм, сільські території, демографічні показники, рівень урбанізації, антропогенно-техногенне навантаження, сільське населення, сільська рекреація.

ВСТУП

В умовах сучасних демографічних трансформацій, особливо у сільській місцевості, зростає роль вивчення геодемографічних процесів. Однією з ключових тенденцій сучасного демографічного розвитку сільських поселень України є депопуляція, зумовлена значною міграційним відтоком працездатного населення (18–35 років) до міст. Внаслідок депопуляційних процесів та масового відтоку працездатного населення сільські території стикаються з подальшим занепадом соціальної та виробничої інфраструктури. Це, своєю чергою, посилює проблему дефіциту робочих місць і зростання сільського безробіття. У контексті загальної соціально-економічної кризи сільської економіки України спостерігається стійке зростання частки непрацездатного населення, що суттєво ускладнює перспективи розвитку аграрного сектора та сільських громад. Одним із варіантів розвитку села згідно «Концепції розвитку сільських територій» (Концепція, 2015) є створення умов для розвитку різноманітних видів економічної діяльності та форм господарювання, в тому числі і розвитку туристичної та рекреаційної діяльності у сільській місцевості. Одним із головних

ресурсів, необхідних для забезпечення розвитку будь-якої діяльності, є людські ресурси. Як неодноразово було відзначено «населення потрібно розглядати як окремий вид рекреаційно-туристичних ресурсів з огляду на його значущість і вагомість у формуванні рекреаційно-туристичної діяльності» (Топчієв та ін., 2021).

Актуальність теми дослідження зумовлена загостренням демографічних проблем сільського населення, що викликає низку соціально-економічних наслідків. Одним із потенційних напрямів вирішення цих негативних тенденцій є розвиток туризму, який, завдяки своєму мультиплікативному ефекту, може виступати каталізатором соціально-економічної активізації сільських громад. У зв'язку з необхідністю уповільнення процесів депопуляції та міграційного відтоку населення із сільських територій до міських центрів, усе більшої уваги набувають наукові дослідження, спрямовані на глибоке розуміння цих явищ і пошук шляхів їх подолання, ці питання стали предметом досліджень таких вітчизняних науковців, як І. В. Гукалової, А. І. Доценка, В. Герасимчука, О. І. Павлова.

Окремі аспекти розвитку сільського туризму на міжнародному, національному та регіональному рівнях висвітлено у працях таких дослідників, як Н. Є. Кудла, С. П. Кузик, Т. Ю. Лужанська, М. Й. Рутинський, Т. І. Ткаченко та ін. Сучасні наукові дослідження сільського туризму як соціально-економічного явища представлені в працях економістів, серед них роботи Демченка О. В., Демко В. С., Махиня М. О., Печенюк А. П. та ін. Територіальна організація сільського туризму в географічних дослідженнях представлена в працях Габчак Н. Ф., Долинської О. О., Корнус О. Г., Стефанишин Л. С. та ін.

Об'єктом дослідження є розвиток сільського туризму як складова соціально-економічного розвитку сільських територій Одеської області. *Предмет дослідження* – вплив демографічних чинників на просторові, соціально-економічні та динамічні аспекти розвитку сільського туризму в Одеській області. *Мета статті* – науково обґрунтувати та вдосконалити методичні підходи до вивчення впливу демографічних чинників на розвиток сільського туризму в Одеській області; визначити ключові демографічні передумови, що формують умови для його сталого розвитку.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною базою дослідження стали фундаментальні положення економічної та соціальної географії, праці вітчизняних і зарубіжних учених щодо дослідження сільського туризму в системі економічного розвитку сільських територій України. Методика дослідження базується на традиційних методах економіко-географічного аналізу, таких як: системно-структурний, порівняльно-географічний, картографічний, метод екстраполяції, метод типізації, логічний. Інформаційною базою дослідження слугували дані Державної служби статистики України, Головного управління статистики України

в Одеській області, Державного агентства розвитку туризму України і центральних органів влади України, законодавчі, нормативно-правові акти, матеріали наукових періодичних видань.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Визначення категорії «сільський туризм» має суттєве значення як для розробки державної політики в галузі туризму, так і для регіональних адміністрацій та суб'єктів господарювання, що орієнтуються на залучення фінансування, ефективне позиціонування на туристичному ринку та підвищення конкурентоспроможності своїх пропозицій. У Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» не надається визначення поняття «сільська територія» (Про сільськогосподарську, 2004). Разом з тим, наведено визначення поняття «сільська місцевість», якою вважаються «території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови».

Фахівці Інституту регіональних досліджень представили методику ідентифікації міських і сільських територій, розроблену Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (Сільські території, 2021). Пропонована методика ґрунтується на кількісному аналізі демографічних показників, зокрема на визначенні частки населення, що проживає в міських та сільських населених пунктах. Ключовим критерієм класифікації є рівень урбанізації регіонів, який оцінюється за процентним співвідношенням міського і сільського населення.

За даною методикою регіони поділяються на три основні категорії: переважно міські, проміжні та переважно сільські. До переважно міських належать регіони, де понад 75% населення проживає у міських населених пунктах – ці території характеризуються високим рівнем урбанізації, концентрацією інфраструктури, розвиненою системою послуг і значним економічним потенціалом. Проміжні регіони охоплюють території з часткою міського населення від 51% до 75% і поєднують риси як міських, так і сільських територій, демонструючи змішану соціально-економічну структуру. До категорії переважно сільських віднесено регіони, де понад 50% населення проживає у сільських поселеннях (Функціональні типи, 2020).

Одним із провідних теоретиків сільського туризму є Бернард Лейн, який у своїй фундаментальній статті 1994 року запропонував типологію сільського туризму, що перелік форм від «чисто сільського» туризму до туризму, орієнтованого на території, розташовані на периферії міських агломерацій (Lane, 1994). Він підкреслив, що попит на сільський туризм безпосередньо зумовлений специфічними характеристиками сільських територій, зокрема географічним положенням, природними умовами та культурно-історичними особливостями. Водночас він зазначив, що основною мотивацією туристів, які відвідують сільську місцевість, виступає прагнення до автентичного досвіду сільського способу життя. Типологія, запропонована Б. Лейном, суттєво впли-

нула на формування теоретичних засад і напрямів подальших досліджень сільського туризму.

Оскільки населення не лише формує потік рекреантів, а й виконує ключову функцію у процесах організації та забезпечення розвитку сільського туризму, виступаючи складовою соціально-ресурсного потенціалу сільських територій, питання оптимальної густоти населення для таких територій стало предметом наукових дискусій у зарубіжній літературі. У звіті Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР, 1994) було визначено, що на локальному рівні густина населення на рівні 150 осіб/км² може вважатися орієнтовним критерієм руральності територій, які є потенційно сприятливими для розвитку сільського туризму. Цей показник відображає необхідний баланс між наявністю достатнього людського потенціалу для обслуговування туристичної діяльності та збереження просторової структури сільських ландшафтів, що становлять основу туристичної привабливості таких територій.

У сучасному адміністративно-територіальному устрої України виділяються міські, селищні та сільські територіальні громади. Водночас у 2024 році, згідно із Законом України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» (2023), було скасовано правову категорію «селище міського типу». Відповідно до нових законодавчих положень, до міських населених пунктів віднесено населені пункти переважно компактної забудови з чисельністю населення не менш як 10 тисяч осіб. Сільські населені пункти, у свою чергу, поділяються на селища з чисельністю населення не менш як 5 тисяч осіб та села – з населенням менше ніж 5 тисяч осіб.

У результаті таких змін селища міського типу, які раніше статистично враховувалися як міські населені пункти (що, відповідно, штучно підвищувало рівень урбанізації), були переведені до категорії сільських. При цьому слід враховувати, що у більшості випадків населення колишніх селищ міського типу вело переважно сільський спосіб життя, було залучене до сільськогосподарської діяльності, а сама просторово-планувальна структура таких населених пунктів характеризувалася переважно розсіяною забудовою. Таким чином, віднесення цієї категорії до сільських територій є більш логічним з позицій сучасної територіально-структурної та соціально-економічної характеристики.

Слід зазначити, що концепція «сільського туризму» у міжнародній та вітчизняній практиці трактується по-різному, що ускладнює порівняння відповідних визначень. Це зумовлено міждисциплінарним підходом до вивчення явища: економісти, географи, туризмознавці вкладають у це поняття різний зміст.

У вітчизняній теорії та практиці паралельно використовуються терміни «сільський туризм», «агротуризм», «зелений туризм», «екотуризм» тощо. При цьому «екотуризм» здебільшого розглядається як подорожі до природних територій для ознайомлення з природно-культурною спадщиною з мінімальним впливом на довкілля та за умови економічної вигоди для місцевих громад. У цьому контексті агросадиби виступають одним із елементів інфраструктури.

У науковій літературі також зустрічаються терміни «екоагротуризм» та «сільський зелений туризм», в яких складові «еко» та «зелений» акцентують на використанні екологічно безпечних методів ведення сільського господарства та сприянні сталому розвитку територій. Зокрема, у країнах Європейського Союзу діє Європейський центр екологічного та сільськогосподарського туризму (European Centre for Ecological and Agricultural Tourism) – організація у сфері розвитку сталого туризму на сільських територій.

Згідно з визначенням Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), сільський туризм – це вид туризму, що здійснюється у сільській місцевості та передбачає занурення туристів у сільський спосіб життя, їх ознайомлення з культурною та природною спадщиною села.

У країнах Європи та США спостерігається чітке розмежування між поняттями «сільський туризм» та «агротуризм». Під агротуризмом розуміють відпочинок на сільськогосподарських підприємствах, де туристи мають змогу безпосередньо ознайомитися з технологіями сільськогосподарського виробництва та брати участь у виробничих процесах (наприклад, збирання врожаю, догляд за тваринами, участь у роботі фермерських ранчо в США). Натомість сільський туризм у західному розумінні передбачає переважно пасивний відпочинок у сільському середовищі з акцентом на естетичне та рекреаційне сприйняття сільського ландшафту та культури.

У вітчизняній практиці ці терміни часто використовуються як синоніми, або ж агротуризм розглядається як окремий різновид сільського туризму. Зокрема, за визначенням Пітюлича та Михайлюка, «сільський туризм – це відпочинковий різновид туризму, що здійснюється у сільських садибах, де власник господарства надає послуги з розміщення та харчування; основна мета цього виду туризму – пасивний відпочинок та ознайомлення з побутом селян» (Пітюлич, Михайлюк, 2011).

Поняття «сільський зелений туризм» вперше було офіційно закріплено в законодавстві України у Законі «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. Закон передбачає, що послуги у сфері сільського туризму можуть надаватися на базі майна особистих селянських господарств. Крім того, провадити таку діяльність мають право також особи, які ведуть фермерські господарства, а також власники земельних ділянок, призначених для індивідуального житлового будівництва, обслуговування житлового будинку й господарських споруд (присадибна ділянка), індивідуального дачного будівництва та садівництва.

З підприємницької точки зору сільський туризм розглядається як «самостійна, систематична та ризикова господарська діяльність, що здійснюється у сільській місцевості з наданням туристам комплексу основних (послуги розміщення, харчування) та супутніх (участь у сільськогосподарських роботах, риболовля, кінні прогулянки, участь у народних святах, придбання виробів народних промислів тощо) послуг з метою отримання економічного, соціального або іншого ефекту» (Костриця, 2006).

У рамках даного дослідження ми керуватимемося наступним визначенням сільський туризм – це вид туризму, що реалізується в сільській місцевості з метою задоволення оздоровчих, естетичних та пізнавальних потреб та базується на унікальних характеристиках цієї території, зокрема на фермерських та особистих селянських господарствах.

У країнах Європейського Союзу сільський туризм розпочав активний розвиток наприкінці ХХ століття, що було зумовлено державною підтримкою та реалізацією спеціальних європейських програм, що суттєво прискорило формування та поширення цього виду туризму. Європейські сільські території стикнулися з низкою соціально-економічних проблем, зокрема високим рівнем безробіття, міграційним відтоком населення до урбанізованих центрів, занепадом аграрного сектора, недостатністю інвестиційного фінансування та нерівністю у доступі до соціально-економічних благ між сільським і міським населенням, тому сільський туризм виступив ефективним інструментом активізації господарської діяльності сільських районів.

Аналогічна ситуація характерна й для сільських територій України. Перспективність розвитку сільського туризму в нашій країні обумовлена не лише потребою забезпечення сталого розвитку сільської місцевості, а й значним рекреаційним потенціалом регіональних систем, що базується на їх ресурсній насиченості.

За даними Паспорта Одеської області, найбільша площа сільських територій серед регіонів України зосереджена саме в Одеській області – з загальної площі області в 33,3 тис. км² сільська місцевість займає 30 773,4 км² (Паспорт, 2023). За інформацією обласного статистичного управління, на 1 січня 2022 року в Одеській області проживало 2 351 392 особи, з яких міське населення становило 1 581,5 тис. осіб (67,3%), а сільське – 769,8 тис. осіб (32,7%). При цьому понад дві третини міського населення зосереджені в межах міста Одеса – 1 010 537 осіб.

Одеська область, завдяки своїй протяжності з півночі на південь, приморському та прикордонному положенню, вирізняється значною неоднорідністю природно-кліматичних умов та різноманітністю етнонаціонального складу населення. Ці особливості створюють сприятливі передумови для розвитку несільськогосподарської зайнятості. Водночас раціональне використання ресурсного потенціалу сільської місцевості вимагає комплексної оцінки ефективності розвитку сільського туризму на рівні окремих територіальних одиниць, як територіальних громад, так і адміністративних районів у цілому.

У нашому дослідженні спробуємо в декілька етапів порівняти показників густоти населення (осіб/км²) та інтенсивності депопуляції (%) за територіальними громадами з метою виявлення ареалів сільської рекреації та їх співставлення з вищезазначеними демографічними показниками.

Якщо зіставити показники густоти населення сільських і селищних територіальних громад Одеської області з орієнтовними параметрами, визначеними як сприятливі для розвитку сільського туризму (за В. Lane), то найвищі значен-

ня мають Авангардівська селищна ТГ – 294,61 осіб/км², Великодолинська селищна ТГ – 133,87 осіб/км², Кароліно-Бугазька сільська ТГ – 217,33 осіб/км², Нерубайська сільська ТГ – 130,11 осіб/км², Таїровська селищна ТГ – 378,39 осіб/км², Фонтанська сільська ТГ – 201,48 осіб/км², Чорноморська селищна ТГ – 179,06 осіб/км² (Державна служба, 2022). Водночас у більшості інших сільських і селищних громад області показники густоти населення є значно нижчими. Проте це не виключає перспектив розвитку сільського туризму в таких громадах, оскільки визначальними факторами можуть виступати наявність унікальних природних ландшафтів та історико-культурних ресурсів.

У контексті аналізу специфіки сільського розселення та впливу різноманітних чинників на формування поселенської мережі А. І. Доценко запропонував типологію сільських поселень, виділивши вісім груп за людністю: найбільші села (понад 5000 осіб), великі (3001–5000 осіб), середні (1001–3000 осіб), малі (501–1000 осіб), невеликі (201–500 та 101–200 осіб), дрібні (51–100 осіб), дуже дрібні (1–50 осіб) та безлюдні поселення (Доценко, 2010). Зазначена типологія є важливою для оцінки потенціалу територій щодо розвитку різних моделей сільського туризму.

Одеська область посідає перше місце серед регіонів України за кількістю великих сільських поселень. За даними на 1 січня 2022 р., в області налічувалося 33 СМТ та 1099 сіл. Загальна густина сільського населення в регіоні є відносно низькою й становить 23,61 особи/км². Середня людність одного сільського населеного пункту – 700,5 осіб. Густина сільської поселенської мережі є незначною – у середньому 3,3 поселення на 100 км².

Найвищі показники людності сільських поселень (4520–5517 осіб) характерні для територіальних громад, розташованих у задністровських районах області, а також для громад Одеського району (Державна служба, 2022). Водночас у південних районах регіону сільська поселенська мережа є розрідженою: тут у середньому припадає лише 0,8 поселень на 100 км² (найнижчий показник – в Ізмаїльському районі), а середня відстань між сільськими населеними пунктами сягає майже 9 км.

Центральні райони Одещини демонструють вищі за середні показники густоти сільського розселення (4,6–5,6 поселення на 100 км²), проте людність сільських поселень у цих районах низька у середньому 475 осіб. У північному Подільському районі спостерігається досить висока густина сільських поселень – 4,3 поселення на 100 км². Це зумовлено як більш сприятливими природно-кліматичними умовами (зона лісостепу), так і історико-географічними чинниками, що визначали особливості заселення та господарського освоєння даної території.

Інтенсивність депопуляції (природний убуток населення в розрахунку на 1000 осіб у 2022 році) у територіальних громадах Одеської області зазначено у таблиці 1. Можна відмітити, що інтенсивність депопуляції зростає з віддаленням від агломераційних центрів м. Одеса, м. Ізмаїл та м. Подільськ, які в свою чергу формують рекреаційно-туристичні потоки в сільську місцевість.

Таблиця 1

**Інтенсивність депопуляції населення Одеської області на 01.01.2022 р.
(складено за Державна служба, 2022)**

Ступінь активності депопуляції,%	Територіальні громади
Помірна депопуляція (0 – –7,0)	Авангардівська селищна, Арцизька міська, Доброславська селищна, Іванівська селищна, Ізмаїльська міська, Овідіопольська селищна, Одеська міська, Подільська міська, Таїровська селищна, Фонтанська сільська, Чорноморська міська, Чорноморська селищна, Юженська міська
Стійка депопуляція (–7,1 – –14,0)	Березівська міська, Білгород-Дністровська міська, Біляївська міська, Бородинськ селищна, Болградська міська, Великобуялицька сільська, Великодальницька сільська, Великодолинська селищна, Великомихайлівська селищна, Великоплосківська сільська, Вигодянська сільська, Визирська сільська, Дальницька сільська, Дачненська сільська, Дивізійська сільська, Знам'янська сільська, Кароліно-Бугазька сільська, Кілійська міська, Красносільська сільська, Криничненська сільська, Кубейська сільська, Лиманська селищна, Лиманська сільська, Любашівська селищна, Маразліївська сільська, Маяківська сільська, Моголівська сільська, Нерубайська сільська, Новоборисівська сільська, Павлівська сільська, Раухівська селищна, Ренійська міська, Роздільнянська міська, Розквітівська міська, Савранська селищна, Саратська селищна, Саф'янівська сільська, Сергіївська селищна, Старокозацька сільська, Степанівська сільська, Тарутинська селищна, Татарбунарська міська, Теплицька сільська, Теплодарська міська, Тузлівська сільська, Усатівська сільська, Шабівська сільська, Ширяївська селищна, Ясківська сільська
Інтенсивна депопуляція (–14,1 < ...)	Ананіївська міська, Андрієво-Іванівська сільська, Балтська міська, Василівська сільська, Вилківська міська, Городненська сільська, Долинська сільська, Затишанська сільська, Захарівська селищна, Зеленогірська селищна, Кодимська міська, Коноплянська сільська, Кулевчанська сільська, Куяльницька сільська, Миколаївська селищна, Новокальчевська сільська, Окнянська селищна, Петроврівська сільська, Петропавлівська сільська, Піщанська сільська, Плахтійська сільська, Слобідська селищна, Старомаяківська сільська, Стрюківська сільська, Суворовська селищна, Успенівська сільська, Цебриківська селищна, Чогодарівська сільська.

Географічна ідентифікація основних ареалів сільської рекреації більш наочно відображає специфіку їх територіального розташування. Територіальна рекреаційна система – специфічна соціально-географічна система, яка складається з взаємопов'язаних підсистем: органу керування, рекреантів, природних та історико-культурних комплексів, технічних систем, обслуговуючого персоналу та характеризується функціональною, так і територіальною цілісністю. Будь-який регіон України може розглядатися як особлива територіальна рекреаційна система. Регіональна рекреаційна система Одеської області має свої специфічні риси. По-перше, вона характеризується неоднорідністю і розірваним характером розміщення об'єктів культури та історії. По-друге, субрегіональні територіальні одиниці Одеського регіону різномірні за своїм розвитком, національним складом, рекреаційним потенціалом, так як територіальна конфігурація рекреаційного каркаса сформувалася під впливом ряду

історичних, природно-екологічних, етнічних факторів, що визначили його сучасні локальні риси.

При розгляді можливостей регіональної рекреаційної системи на предмет використання в сільській рекреації слід констатувати, що в умовах Одеського регіону сільська рекреація має свої конкретні параметри, географічні координати та межі. Ареали сільського туризму мають топологічну прив'язку в територіальному просторі до регіональних гідрографічних об'єктів, узбережжя Чорного моря, лісових масивів на півночі області, також враховують специфіку життєдіяльності окремих етнокультурних спільнот – болгар, молдаван, гагаузів, старообрядців. Базис сільської рекреації налічує 27 одиниць атракції, які компактно локалізовані на територіях наступних територіальних громад: Саф'янська, Вилківська, Болградська, Тарутинська, Лиманська, Тузлівська, Сергіївська, Шабівська, Кароліно-Бугазька, Дальницька, Ясківська, Маякська, Біляївська, Овідіопольська, Великодолинська, Нерубайська, Дачненська, Усатівська, Красносільська, Фонтанська, Чорноморська, Юженська, Візирська, Кодимська, Балтська, Подільська, Савранська.

Як бачимо, ареали сільської рекреації простягнулись із заходу на схід уздовж морського узбережжя, навколо Дністровського, Куяльницького, Хаджибейського та Тилігульського лиманів.

Руральна рекреаційна зона в межах Одеської агломерації характеризується високим по відношенню до всієї території ступенем рекреаційної освоєності і населення, компактною локалізацією близько розташованих міст – Чорноморськ, Біляївка, Южне, Теплодар, Білгород-Дністровський. Щільність населення в даних сільських та селищних територіальних громадах варіюється від 23,4 до 201,4 жителя на 1 км² по відношенню до середнього по периферії – 16,8 жителів на 1 км².

Ще один ареал сільської рекреації локалізований в Задністров'ї, як території розселення болгар, молдаван та гагаузів, який привертає увагу в першу чергу своїм етнокультурним потенціалом. Молдавське населення найбільш компактно розселено крім південних прикордонних районів – Болградського, Ізмайльського, також в Подільському районі. Сільський уклад життя, зберігання поколіннями традицій та обрядів національними меншинами викликає особливий інтерес у городян. Деякі з таких традицій внесено до Національного реєстру об'єктів нематеріальної культурної спадщини.

У північному напрямку ареали сільської рекреації розташувалися вкрай дисперсно, при цьому маючи у своєму арсеналі потужний рекреаційно-ресурсний центр – Подільськ. Разом з тим, на півночі Одещини демографічна ситуація погіршується, більшість з територіальних громад Подільського району характеризуються інтенсивною депопуляцією. В 2020 році фахівцями проведений типологічний аналіз території областей України за рівнем розвитку, в тому числі і Одеської. Диференціація проводилась з урахуванням наступних статистичних даних: густина наявного населення; зміни чисельності наявного населення

за останні три роки; зміни кількості юридичних осіб за останні три роки; обсяг податкових надходжень на одну особу, грн. За цією класифікацією північні райони Одещини, до адміністративно-територіальної реформи це Любашівський, Савранський, Ананівський, Балтський та Подільський були визначені як занепадаючі проблемні сільські території (Сільські території, 2021, с. 137), тобто такі території які характеризуються нижчим 50% від середньообласного значення одного з показників – густоти населення, лагу ззелюднення, середньообласного обсягу податкових надходжень на особу.

Варто підкреслити, що рекреаційна діяльність у сільській місцевості передбачає наявність екологічно сприятливого природного середовища. При цьому чисельність населення зумовлює рівень антропогенного навантаження на територію, тоді як господарська діяльність створює техногенне навантаження. Узагальненим індикатором рівня антропогенного навантаження виступає показник густоти населення, який водночас відображає ступінь господарського освоєння територій.

Сільські райони, що слугують осередками розвитку сільської рекреації, водночас зазнають інтенсивного антропогенно-техногенного навантаження (табл. 2). Це передусім стосується вузької приморської смуги в межах Одеської агломерації, де зростає як щільність житлової забудови, так і рекреаційна активність. Тут сформувалися урбанізовані ареали, що охоплюють територію від м. Білгород-Дністровський до м. Южне, з домінуванням великих приміських сільських поселень (Sych et al., 2019). Водночас саме ці території є найбільш екологічно вразливими: спостерігається висока концентрація складів із застарілими пестицидами та гербіцидами, забруднення поверхневих та стічних вод, а також наявність офіційних і стихійних сміттєзвалищ.

Сільські території Придунав'я також характеризуються вищим за середній рівень антропогенно-техногенного навантаження (АТН) за рахунок високоінтенсивного сільського господарства, наявністю транспортних магістралей, приміською зоною м. Ізмаїл та як наслідок підвищеною щільністю населення.

Рівень АТН в сільських територіях на півночі Одещини оцінюється як середній. Територією субрегіону проходять важливі залізничні, автомобільні, трубопровідні транспортні шляхи; Подільськ і Балта є значними транспортними центрами. Місто Подільськ формує урбанізовану зону, витягнуту вздовж залізничного шляху (Сич, Шашеро, Коломієць, 2019).

Райони з відносно задовільною обстановкою займають центральну частину області. Для них характерний низький рівень АТН і помірне забруднення навколишнього середовища в поєднанні з низьким рекреаційним базисом для становлення несільськогосподарської зайнятості.

Для визначення перспектив розвитку сільських територій, оцінки територіальних передумов ефективного зростання матеріально-технічної бази туризму, а також з метою вдосконалення регіонального управління у межах досліджуваного регіону, здійснено районування території за потенціалом розвитку сіль-

ського туризму. Ідентифікація територіальних одиниць проводилася на основі критеріїв, що забезпечують групування районів за рівнем відносної однорідності туристичного потенціалу.

При виокремленні субрегіональних однорідних одиниць розвитку сільсько-го туризму використано такі принципи:

- урахування щільності сільського населення та інтенсивності депопуляційних процесів;
- урахування чинного адміністративно-територіального устрою;
- просторове розміщення етнокультурних ресурсів та природно-туристичних об'єктів;
- оцінка рівня АТН на території.

Таблиця 2

Рівень АТН районів Одеської області як умова розвитку сільської рекреації

Райони	Динаміка прояву депопуляції	Рівень антропогенно-техногенного навантаження
Березівський	Стійка	Низький
Білгород-Дністровський	Стійка	Середній
Болградський	Стійка	Низький
Ізмаїльський	Стійка	Середній
Одеський	Помірна	Високий
Подільський	Від стійкої до інтенсивної	Середній
Роздільнянський	Від стійкої до інтенсивної	Середній

Співставлення ареалів депопуляційних процесів та сільського рекреаційного простору дало змогу виокремити чотири типи субрегіональних однорідних одиниць розвитку сільського туризму.

Тип 1 охоплює райони з високою щільністю населення, помірними темпами депопуляції та значним антропогенно-техногенним навантаженням. У межах досліджуваного регіону до цього типу належить виключно Одеський адміністративний район, найбільш урбанізована і густозаселена територія, де рекреаційні ресурси рівномірно представлені у всіх територіальних громадах.

Тип 2 включає райони зі стійкою депопуляцією та середнім рівнем антропогенно-техногенного навантаження. До цього типу належать Білгород-Дністровський та Ізмаїльський адміністративні райони. Це помірно заселені території з достатньо розвинутою інфраструктурою. Рекреаційні ресурси тут зосереджуються навколо гідрографічних об'єктів (Білгород-Дністровський район) та в населених пунктах з компактним проживанням етнічних меншин – молдован (Ізмаїльський район) і болгар (Білгород-Дністровський район).

Тип 3 охоплює слабозвинені, малозаселені райони зі стійкою депопуляцією та низьким рівнем антропогенно-техногенного навантаження. У Болградському районі рекреаційні ресурси пов'язані з етнокультурною специфікою поселень гагаузів та молдован, у Березівському районі – з природними комплексами узбережжя Тилігульського лиману.

Тип 4 включає середньозаселені, достатньо розвинуті райони з інтенсивними проявами депопуляції та середнім рівнем антропогенно-техногенного навантаження. У Подільському районі рекреаційний потенціал зосереджується навколо гідрографічних об'єктів та лісових масивів, які користуються попитом серед мешканців м. Одеси та м. Подільська. В Роздільнянському районі особливу туристичну привабливість мають сільські населені пункти з компактним проживанням етнічних меншин, насамперед молдован.

ВИСНОВКИ

Проведена типізація сільських територій Одеської області за потенціалом розвитку сільського туризму дала змогу виявити значні відмінності між окремими територіями за демографічними показниками, рівнем господарського розвитку, природно-ресурсним потенціалом та рекреаційною привабливістю.

Виділені чотири типи субрегіональних однорідних одиниць показують складний взаємозв'язок між щільністю сільського населення, інтенсивністю депопуляційних процесів, рівнем антропогенно-техногенного навантаження та просторовою організацією рекреаційного потенціалу. Отримані результати мають важливе практичне значення для формування цілеспрямованої регіональної політики розвитку сільського туризму, оскільки дають змогу враховувати специфіку окремих територіальних одиниць при плануванні туристичної інфраструктури, стимулюванні несільськогосподарської зайнятості та збереженні соціальної стійкості сільських громад.

Сільський туризм у регіоні має потенціал стати дієвим інструментом диверсифікації економіки сільських територій, сприяти зростанню зайнятості, підвищенню якості життя населення, уповільненню міграційного відтоку та більш ефективному використанню природно-рекреаційних ресурсів. Разом із тим необхідно враховувати наявні обмеження, пов'язані з екологічним станом окремих територій та диспропорціями у розвитку інфраструктури, що вимагає комплексного підходу до просторового планування в межах регіональної туристичної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 14.03.2025)
- Доценко А. І. Сільське розселення в Україні: динаміка та структура: монографія. Рада по вивч. прод. сил України НАН України. Київ: Фенікс, 2010. 288 с., с. 114–118.
- Концепція розвитку сільських територій. Розпорядження КМУ від 23.09.2015 № 995-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text> (дата звернення 08.03.2025).

Костриця М. М. Підприємницькі засади розвитку сільського туризму. Автореф. к. економ. н., 08.00.04. Житомир. 2009. 20 с.

Паспорт Одеської області – 2023 р. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/Pasport-Odeskoyi-oblasti.pdf> (дата звернення 04.04.2025)

Пітлюч М. М., Михайлюк І. І. Особливості функціонування сільського туризму в Україні та досвід європейських країн // *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Економіка*. 2011. С. 155.

Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України. Закон України. Від 27.08.2023 № 3285-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 88, ст. 330. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text> (дата звернення 05.03.2025).

Про сільськогосподарську дорадчу діяльність. Закон України від 17.06.2004 № 1807-IV. Дата оновлення 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> (дата перегляду 01.04.2025)

Сич В. А., Шашеро., А. М., Коломієць К. В. Каркас антропогенно-техногенних навантажень на територію регіону Українського Причорномор'я // *Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки*. 2019. Том 24. Вип. 1. С. 130–142.

Сторонянська І. З., Залуцький І. Р., Патицька Х. О. Сільські території в Україні: практика ідентифікації та інструменти розвитку: науково-аналітична доповідь. Львів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Дольшнього НАН України». 2021. 137 с.

Топчів О. Г., Сич В. А., Яворська В. В., Коломієць К. В. Населення як невід'ємна складова рекреаційно-туристичного потенціалу. // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія.*– 2021. № 2 (вип. 51). С. 101–108.

Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь / *наук. ред. д. е. н., проф. Сторонянська І. З.* Львів, ІРД НАНУ. 2020. 150 с.

Lane, B. What is rural tourism? // *Journal of Sustainable Tourism*. 1994. № 2. С. 7–21

Sych V. A., Yavorska V. V., Hevko I. V., Kolomiyets K. V., Shorobura I. M. Features of territorial organization of population resettlement of the coastal zone of the Ukrainian Black Sea Region // *Journal of Geology Geography and Geocology*, 2019. V. 28 (4). 747–756. doi: 10.15421/111970

REFERENCES

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2023). (State Statistics Service of Ukraine). URL: <https://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]

Dotsenko, A. I. (2010). *Sil'ske rozselennia v Ukraini: dynamika ta struktura* (Rural settlement in Ukraine: dynamics and structure). Council for the Study of the Productive Forces of Ukraine, NAS of Ukraine. Kyiv: Fenix. 288 p., pp. 114–118. [in Ukrainian]

Kontseptsiiia rozvytku sil'skykh terytorii. (2015). (Concept of rural development) Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 23, 2015 No. 995-r. [in Ukrainian]

Kostritsia, M. M. (2009). *Pidpriemnytski zasady rozvytku sil'skoho turyzmu*. (Entrepreneurial principles of rural tourism development). Author's abstract Candidate of Economic Sciences, 08.00.04. Zhytomyr. 20 p. [in Ukrainian]

Pasport Odeskoi oblasti – 2023 r. (2023). (Passport of the Odesa region – 2023). <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/Pasport-Odeskoyi-oblasti.pdf> [in Ukrainian]

Pitulych, M. M., Mykhailiuk, I. I. (2011). *Osoblyvosti funktsionuvannia sil'skoho turyzmu v Ukraini ta dosvid yevropeiskykh krain* (Peculiarities of the functioning of rural tourism in Ukraine and the experience of European countries). *Scientific Bulletin of Uzhhorod University, Economics Series*. P. 155. [in Ukrainian]

Pro poriadok vyrishennia окремих питань адміністративно-територіального устрою України. Закон України. (2023) (On the procedure for resolving certain issues of the administrative-territorial structure of Ukraine. Law of Ukraine. Dated 27.08.2023 No. 3285-IX. Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR), 2023, No. 88, p. 330. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text> [in Ukrainian]

Pro sil'skohospodarsku doradchu diialnist. Закон України. (2004) (On agricultural advisory activities). Law of Ukraine dated 17.06.2004 No. 1807-IV. Update date 15.11.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> [in Ukrainian]

Sych, V. A., Shashero., A. M., Kolomiiets, K. V. (2019). *Karkas antropohenno-tekhnohennykh navantazhen na terytoriiu rehionu Ukrain'skoho Prychornomor'ia* (Framework of anthropogenic and technogenic loads on the territory of the Ukrainian Black Sea region) *Odesa National University Herald. Series: Geography & Geology*. Vol. 24. Is. 1. 130–142. [in Ukrainian]

Storonianska, I. Z., Zalutskyi, I. R., Patytska, Kh. O. (2021) Silski terytorii v Ukraini: praktyka identyfikatsii ta instrumenty rozvytku: naukovo-analitychna dopovid. (Rural areas in Ukraine: identification practice and development tools: scientific and analytical report). Lviv, State Institution «Institute of Regional Studies named after M. Dolishnyi of the National Academy of Sciences of Ukraine». 137 pp. [in Ukrainian]

Topchiiev, O. H., Sych, V.A., Yavorska, V.V., Kolomietsm K. V. (2021). Naselennia yak nevidiemna skladova rekreatsiino-turystychnoho potentsialu. (Population as an integral component of recreational and tourist potential). Scientific notes of the Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University. Series: Geography. No. 2 (Issue 51). Pp. 101–108. [in Ukrainian]

Funktsionalni typy terytorii yak ob'iekt derzhavnoi rehionalnoi polityky: metodychni pidkhody do identyfikatsii: naukovo-analitychna dopovid (2020) (Functional types of territories as an object of state regional policy: methodological approaches to identification: scientific and analytical report). Lviv, IRD NASU. 150 p. [in Ukrainian]

Lane, B. What is rural tourism? // Journal of Sustainable Tourism. 1994. № 2. С. 7–21

Sych V.A., Yavorska V.V., Hevko I.V., Kolomiets K.V., Shorobura I.M. Features of territorial organization of population resettlement of the coastal zone of the Ukrainian Black Sea Region // Journal of Geology Geography and Geoecology, 2019. V. 28 (4). 747–756. doi: 10.15421/111970

Надійшла 12.03.2025

K. V. Kolomiets

O. O. Bondarenko

I. O. Romanishchuk

Odesa I. I. Mechnikov National University

Department of Economic and Social Geography and Tourism

2 Shampanskyi Ln, Odesa, 65015, Ukraine

geotourism@onu.edu.ua

METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDYING THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC FACTORS ON THE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN THE ODESA REGION

Abstract

Problem Statement and Purpose. In modern conditions, the role of demographic processes has increased, especially in rural areas. One of the options for rural development according to the “Concept of Rural Development” is to create conditions for the development of various types of economic activities and forms of management, including the development of tourist and recreational activities in rural areas. The purpose of the article is to provide a spatial assessment of the localization of resource potential for the development of rural tourism within the Odesa region.

Data & Methods. The theoretical basis of the research is the fundamental provisions of economic and social geography, the works of domestic and foreign scientists on the study of rural tourism in the system of economic development of rural territories of Ukraine. The research methodology is based on traditional methods of economic and geographical analysis, such as: system-structural, comparative-geographical, cartographic, extrapolation method, typing method, logical.

Results. The study combines population density and depopulation intensity by territorial communities in several stages, identifies rural recreation areas and compares them with the above-mentioned demographic indicators. It can be noted that the intensity of depopulation increases with distance from the agglomeration centers of Odesa, Izmail and Podilsk, which in turn form recreational and tourist

flows to rural areas. The regional recreational system of the Odesa region has its own specific features. Areas of rural tourism have a topological link in the territorial space to regional hydrographic objects, the Black Sea coast, woodlands in the north of the region, and also take into account the specifics of the life of individual ethno – cultural communities-Bulgarians, Moldovans, Gagauz, Old Believers. The basis of rural recreation includes 27 units of attraction, which are compactly localized in the territories of the following territorial communities. The areas of rural recreation stretch from west to east along the sea coast, around the Dniester, Kuyalnytskyi, Hadzhibeysky and Tiligul estuaries. In the northern direction, the areas of rural recreation are located extremely dispersed, while having in its arsenal a powerful recreational resource center-Podilsk. At the same time, in the north of the Odesa region, the demographic situation is deteriorating, most of the territorial communities of the Podilsk district are characterized by intensive depopulation. The four types of subregional homogeneous units identified show a complex relationship between rural population density, intensity of depopulation processes, level of anthropogenic and technogenic load, and spatial organization of recreational potential.

Key words: rural tourism, rural areas, demographic indicators, level of urbanization, anthropogenic and man-made load, rural population, rural recreation.